

De rampzalige brand Het afbranden van de Dorpskerk in Santpoort

Jan Morren

De kerk van 1844. Foto: Beeldbank, Noord Hollands Archief Haarlem.

1917

Dorpskerk
Santpoort

2017

INLEIDING

In 1844 was in het dorp Santpoort een nieuwe Hervormde kerk in gebruik genomen. Deze kerk werd verwarmd door een kolen gestookte kachel die op een hinderlijke plaats was opgesteld. In 1913 werd dan ook besloten om nieuwe kachels aan te schaffen en deze op te stellen op een betere plaats in de kerk. Het kerkbestuur had onvoldoende geld in kas om dit te financieren. Naar twee welgestelde families in Santpoort werd een bedelbrief gestuurd om een bijdrage voor de aanschaf van de nieuwe kachels. In de brief werd gememoreerd dat de oude kachel op een zeer ongeschikte plaats stond. Bij

buitengewone plechtigheden of samenkomsten in de kerk moest de kachel weggenomen worden. Dit was in de winter en groot bezwaar wegens de kou. Bovendien werd de kerk ontsierd door de pijp van de rookgas afvoer.

Zoals eerder was gebeurd werd er door deze families ruimhartig geld gedoneerd voor de aanschaf. Nog in zelfde jaar werden de kachels geleverd door de firma J.A. Harm en Zonen, een magazijn en smederij van haarden uit Amsterdam. Het werden twee kerkkachels met stortkoker en nisbussen. Die werden geleverd voor 212 gulden en 10 cent. De leverancier gaf het advies om de kachels met antraciet te stoken. De kachels werden ten opzichte van het orgel aan beide zijmuren in de kerk opgesteld, op een verlaagde bodem en waren van een bijzondere constructie. Aannemer J.J. Wort uit Santpoort bouwde twee schoorstenen in de kerk voor de som van 364 gulden. De Grof- Hoef- en Kachelsmederij, rijtuig en wagenmaker uit Santpoort plaatste de kachels en maakte de aansluitingen naar de schoorstenen. Bij de nok van het dak werden brandplaten aangebracht. Uiteindelijk kwamen de totale kosten op 695 gulden en 81 cent. Men dacht voor jaren weer gesteld te zijn, maar het zou anders verlopen.

DE BRAND

Op zaterdag 26 februari 1916 was het bar koud, in de avond hadden personen hun toevlucht gezocht in de kerk om de nacht door te komen. De kachels waren al opgestookt voor de zondagsdienst. Maar iets gaat er die nacht fout, er brak brand uit die vernietigend was voor de kerk. De personen konden de kerk ontvluchten maar alarmeerde niet de brandweer. De brand werd in de nacht rond half drie ontdekt door de tuinman en de

De afgebrande kerk. Foto's: De beeldbank, Noord Hollands Archief Haarlem.

koetsier van de buitenplaats Vlugthoven van de heer Enschedé. Deze buitenplaats lag ten oosten van de kerk. Snel werd de opperbrandmeester Keers gewaarschuwd van de vrijwillige brandweer in het dorp. Normaal werden de kerkklokken geluid om de brandweerlieden te waarschuwen, maar dit ging nu niet omdat de kerk zelf in brand stond. Met trommelslag en een noodklok werden de brandweerlieden en de dorpingen gewaarschuwd. Het duurde dus allemaal wat langer dan normaal. Waterleiding was er in die tijd nog niet, dus het bluswater moest gehaald worden uit de vijver van het buiten Zorgvrij van de heer de Clerck, die op 200 meter afstand lag. Zo snel mogelijk werden de slangen door de brandweerlieden en de dorpingen uitgelegd. Maar intussen was de kerk niet meer te redden en werd alle aandacht gegeven aan het behoud van de belendende percelen, de openbare lagere school en de gemeente Secretarie. Het vuur was zo heftig dat ook de secretarie aan de andere kant van de weg aangetast werd. Met moeite konden de belendende gebouwen behouden worden. Een geluk was dat de wind goed stond ten opzicht van een rieten dak en een hooischelf in de omgeving van de kerk, anders hadden ook deze een groot gevaar gelopen. Het dak van de kerk werd al snel door het vuur verteerd en het duurde niet lang of de toren stortte in. Tezamen met de toren stortte de kerk klok met een diameter van ongeveer 80 centimeter met donderend geraas naar beneden. Alleen wist men de consistoriekamer te behouden. Uit de kerk kon niets worden gered, het archief van de kerkenraad ging hierbij verloren. Dat van de kerkvoogdij bleef behouden. Van de fraaie preekstoel, vele oude Bijbels en gezangboeken van de eigenaren van de buitenplaatsen rond Santpoort, een maremeren gedenkplaat voor wijlen dominee Laurillard, en het orgel bleef niets gespaard. Rond half zes in de ochtend was men de brand meester. Van de uitgebrande kerk stonden alleen de muren nog overeind. De predikant van de Bergh van Eysinga was voortdurend aanwezig geweest bij de bluswerkzaamheden. Maar dit alles verhinderde hem niet om in de ochtend de predikbeurt in Voorburg te vervullen. In de avond leidde hij weer de dienst in één van de lokalen van de openbare school die welwillend door het gemeentebestuur ter beschikking was gesteld. In de vroege ochtend was burgemeester Verloren van Themaat de schade in ogenschouw komen nemen. De opperbrand-

meester verklaarde aan de pers dat hij blij was dat de brand tot de kerk beperkt was gebleven. Het bluswerk was, wanneer men rekening houdt met de sneeuw die dik op de buitenwegen lag, voor spoedig gegaan. Over de oorzaak van brand kon hij weinig zeggen, maar het was niet onmogelijk dat de brand door één van de kachels was ontstaan. Deze kachels waren door de verzekeringsmaatschappij goedgekeurd. Maar hij haalde ook aan dat de kerk met elektra verlicht werd, mogelijk kon ook kortsluiting de oorzaak zijn.

In de avonddienst, gehouden in het lokaal van de openbare lagere school, ging de predikant van de Bergh van Eysinga in op de tekst van de geschiedenis van Mozes bij het brandend braambos, dit naar aanleiding van de gebeurtenissen van de afgelopen nacht.

De geblakerde muren en de verkoelde resten van de kerk vertoonde en droevig schouwspel. Maar men bleef niet bij de pakken neerzitten.

DE HERBOUW VAN DE KERK

Al snel had de baronesse van Götsch die getrouwd was met de heer Wüste en woonde op de buitenplaats Spaarnberg een ruimte beschikbaar gesteld voor het houden van de kerkdiensten. Dit was een lokaal in de door haar gestichte bewaarschool aan de Wustelaan. Hier werden regelmatig collectes gehouden voor het bouwfonds dat opgericht was ten behoeve van de herbouw van de kerk. De verzekering was royaal en keerde 16.130 gulden uit. Maar dit was niet toereikend. Voor het overige geld voor de herbouw werd een commissie opgericht die bestond uit mevrouw Cremer-Hogan van Duin en Kruidberg, Mevrouw baronesse Wüste van Götsch van Spaarnberg, Mevrouw Enschedé van Vlugthoven, mevrouw de Clercq-Teding van Berkhout van Zorgvrij, mevrouw Voorst van Beest en de heer Kruiemel.

Op advies van de heer Cremer van Duin en Kruidberg werden de Bloemendaals architecten Mulder en Asdonk aangetrokken. Zij ontwierpen een kerk van een strak en eenvoudig aanzien, uitgevoerd met Romaanse kenmerken en daarop een stenen toren met een korte spits. Bij het College van B en W van de gemeente werd een verzoek ingediend of de gemeente Velsen de luidklok voor haar reke-

Mevrouw Johanna Louiza Enschedé. Foto: Beeldbank, Noord Hollands Archief Haarlem.

Mevrouw baronesse Olga Emma Alexandra Eleonora Wüste-Von Götsch, naar een litho van Joel Schlemmer. Afbeelding: Beeldbank Noord Hollands Archief Haarlem.

ning wilde nemen. In juni was er reeds een royaal bedrag binnen gekomen van ongeveer 30.000 gulden. Hieronder van de buitenplaats eigenaren in en rond Santpoort.

Een deskundig onderzoek had uitgemaakt dat de fundamente van de oude kerk op een veenlaag rustte. Hierdoor konden die niet hergebruikt worden en moesten geheel weggebroken worden. Ook de pastorie aan de Hoofdstraat die in een slechte staat verkeerde moest vervangen worden. Berekend was dat voor de vervanging van de beide gebouwen 49.000 gulden bijeengebracht moest worden. Voor de bouw konden aannemers aanbesteden, de laagste inschrijver was aannemer Geyl uit Haarlem die hiermee de opdracht voor de bouw binnen haalde.

In november waren de heiwerkzaamheden voltooid, totaal waren er 249 palen in de grond geslagen. De bouw van de kerk ging gepaard met een ongeluk, in juli 1917 viel een schilders jongen die werkte aan de toren van de stijger. Hij viel zes meter naar beneden, maar gelukkig werd zijn val gebroken door planken van het dak waardoor hij er met een wond aan de kin en met schrik van af

kwam. In deze maand was de bouw van de kerk bijna voltooid. Mevrouw Wüste van Götsch, de heer Cremer en mevrouw Enschedé hadden de preekstoel, de lambrisering en het doophek geschonken. Al vele malen eerder hadden zij zich betrokken getoond met de dorpsbevolking en de kerkgemeente. De heer Wüste maakte dit niet meer mee, hij was intussen overleden. In augustus van dat jaar kwamen er nog verscheidene bedragen binnen uit de fondsen van de Algemene Synode van de Nederlands Hervormde Kerk voor de bouw van de kerk en de nieuwe pastorie aan de Burgemeester Enschedélaan.

Dat alle beetjes helpen gold ook voor die tijd. De predikant van de Bergh van Eysinga had een boekje geschreven onder de titel "Wacht U voor kwaadsprekerij". Dit boekje werd in september 1917 uitgegeven door de uitgeverij Eikelenboom in Santpoort en in de handel bracht voor 15 cent ten bate van de Hervormde gemeente in Santpoort.

DE INWIJDING VAN DE KERK

Op zondag 25 oktober 1917 was het zover dat de nieuwe kerk om half drie werd ingewijd. Twee uur van te voren was de kerk door de commissie van

bijstand overgedragen aan het kerkbestuur. De commissie had zich, zoals de pers het bewoorden: *“ijverig en met opofferende bemoeienis geweid aan de totstandkoming van de kerk.”* Hierbij werd door de architecten Mulder en Asdonk een geschenk aangeboden voor de consistoriekamer. Dit werd met dank aanvaard door de kerkvoogd de heer van Voorst van Beest.

Maatschappij en andere personen die betrokken waren bij de herbouw van de kerk.

Hieronder de heer Tideman van de Evangelische Maatschappij, hij had een portret van Luther geschonken voor de Consistoriekamer. De heer Carp, die had een schilderij geschonken met een afbeelding van “Jezus aan het kruis”. De heer Freney uit Bussum die belangeloos het kerkgebouw versierde met prachtige houtsnijkunst. De heren Asdonk en Mulder werden geprezen voor hun ontwerp van de kerk en de pastorie.

Tweede van rechts de predikant Gustaaf Adolf van den Bergh van Eysinga, links van hem zijn echtgenote Jeanette Elias toen zij 60 jaar oud werd in 1940. Hij was predikant in Santpoort tot 1936.

Foto: Beeldbank, Noord Hollands Archief Haarlem.

De dienst werd bijgewoond door ongeveer 450 personen. De predikant sloot de dienst af met dank aan de kerkvoogdij die het juiste inzicht hadden getoond om de herbouw te leggen in de hand van de Commissie van Bijstand. Tevens gaf hij een gelukwens aan de kerkenraad, dat men tezamen nog vele jaren tot heil van de gemeente werkzaam mag zijn.

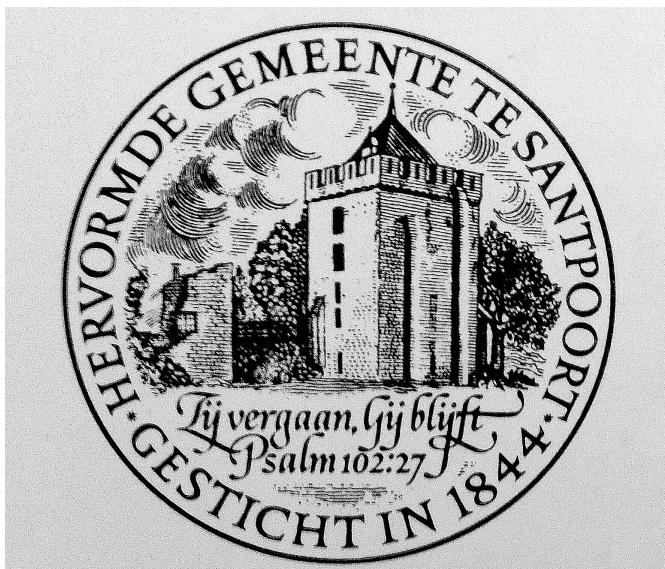
De kerk had nog geen nieuworgel, maar onder de tonen van het hulporgel dat het “Lobgesang” van F. Mendelsohn ten gehore bracht, betrad de predikant van den Bergh van Eysinga de kansel. Omlijst door het zingen van psalmen en gezangen hield de predikant een indrukwekkende feestrede naar aanleiding van de Profeet Haggai, 2e hoofdstuk, vers 10 b “En in deze plaats zal ik vrede geven, spreekt de Heer der Heerscharen”. Hierbij ging hij ook in op de Eerste Wereldoorlog die in deze tijd plaats vond. De leden van de Commissie van Bijstand werden toegesproken, zij kregen voor hun inzet kerkboeken aangeboden met koperen sloten. Verder werden toegesproken de commissaris van de Koningin de heer A. Röel, de burgemeester H. Verloren van Themaat, vertegenwoordigers van de Synode, het Classicaal Bestuur, de Vrijzinnig Hervormde uit Haarlem, van de Evangelische

WAT DE PERS ER OVER SCHREEF

In de pers werd uitgebreid aandacht besteed aan de inwijding van de kerk. Hierbij werd ingegaan op de historie van de oude kerk, de predikanten die hierin waren voorgegaan, de brand en de herbouw.

Hier uit een paar citaten:

“Het is een zeer sterk en hecht gebouwd kerkgebouw, dat echter uitwendig, door vele gemeentenaren en anderen niet fraai wordt gevonden, evenmin als de nieuwe pastorie die op den hoek van den Brederoschen weg gebouwd werd. De smaken verschillen en zo is het hier ook het geval: evenals met de Amsterdamsche Beurs, die ook en volgens zeer velen “te-recht”, een toonbeeld van wansmaak en plompheid is genoemd. Aan de nieuwe kerk en pastorie te Santpoort zijn geen kosten gespaard om haar deugdelijk

Het wapen van de kerkgemeente. Afbeelding beschikbaar gesteld door Gerrit Out.

Als laatste over de bouw: "Tot nu toe ontbreken nog aan de kerk een luidklok, uurwerk en orgel. Doch die zullen er ook wel spoedig komen: Want het is hier terecht: waar een wil is, daar is ook een weg. Het zei hier gezegd: deze stichting geniet de hooge bescherming der hier woonachtige millionairs, die bouwden naar hun smaak en de directie uit handen der kerkvoogden hadden overgenomen."

Daarna werd ingegaan op de geschiedenis van de oude kerk en de brand waarvan gemeld werd: "Hoewel de oorzaak onbekend bleef, is het vuur waarschijnlijk door de kachels aangekomen. De meeste inwoners van deze plaats betreuen nog altijd den ondergang van het oude kerkje met zijn eleganten gevel en aardigen toren."

Het interieur van de kerk uit 1917.

en degelijk te doen bouwen, in weerwil van de zorg der tijden en de duurte der materialen.

Men heeft zelfs heiwerk doen verrichten alvorens de funderingen te leggen, hetgeen tot nu toe nooit te Santpoort was vertoond en wegens den hoogen zandgrond overbodig werd geacht."

Verderop in het artikel gaat men verder met: "Preekstoel banken en meubelen zijn zeer fraai, alles van eikenhout. Voor op het doophek staat het wapen der kerkelijke gemeente, dit is het kasteel of liever "de Ruïne van Brederode" met de spreuk; 'Zij vergaan, Gij blijft'"

Daarna volgde een lijst met een korte vermeldingen over de predikanten die voorgedaan waren in het verleden. Eén van de laatste vermeldingen was de verkoop van de oude pastorie aan de Hoofdstraat die 7000 gulden had opgebracht. Ook de nieuwe pastorie aan de Burgemeester Enschedélaan was in 1917 gereed gekomen en door de predikant gebruik genomen.

Uit de berichtgeving in de pers blijkt dat het college van Burgemeester en Wethouders het verzoek voor een nieuwe luidklok nog niet had gehonoreerd.

HET UURWERK EN HET ORGEL

Zoals in de pers al was voorspeld kwamen het uurwerk en het orgel er ook, met de steun van de vermelde millionairs. Al in november werd het uurwerk in de toren geplaatst dat vervaardigd was door de firma Eysboots uit Assen. Het was een geschenk van mejuffrouw Enschedé van het buiten Vlughoven. Of hier een nieuwe luidklok bij was is niet duidelijk.

De aanschaf van het nieuwe orgel duurde langer. Pas in oktober 1924 werd het nieuwe kerkorgel ingewijd. Het orgel was gebouwd door de firma Steinmann en Vierdag uit Enschedé, waarvan de dispositie (de speeltafel, registers enz.) en het front was ontworpen door de heer H.C. van Heyst, de organist van de Hervormde gemeente te Santpoort. Het orgel bevat drie torens en twee vlakke

schilden en werd in Slavonisch eikenhout uitgevoerd in overeenstemming met de meubels in de kerk. De speeltafel kwam geheel vrij voor het front te staan. Dit heeft in vergelijking met het oude systeem het voordeel dat de organist zijn orgel het zelfde hoort als de gemeente in de kerk. Bij het oude systeem was de speeltafel aan de zijkant van het orgel aangebracht. Het orgel had twee klavieren en pedaal en heeft een elektrische windmachine. De registers en andere zaken in het orgel werden uitgebreid beschreven.

Interieur met het doophek en de preekstoel uit 1917.

De kerkbanken aan de zijkant uit 1917.

Foto's zijn uit 1994 in het jaar dat de kerk 150 jaar bestond. Foto's beschikbaar gesteld door Gerrit Out.

De inwijding werd gehouden in een avonddienst ter gelegenheid van de herdenking van de Kerkhervorming door Luther. De dienst werd voorgegaan door de predikant van de Bergh van Eysinga. Hij memoreerde dat van de Commissie van Bijstand mevrouw Cremer en mevrouw Wüsten van Götsch waren overleden. Mevrouw de Clerck-Teding van Berkhout, de heren Voorst van Beest en Kruiemel waren naar elders vertrokken. Maar er werd nog steeds in dankbaarheid steun ontvangen van mejuffrouw Enschedé en de tegenwoordige familie op Duin en Kruidberg die de

steun uit piëteit en traditie aan de kerkgemeente voortzette. Zij en de kerkgemeente werden voor hun bijdragen zeer warm bedankt.

Het orgel werd bespeeld door de organist van Heyst, de dienst werd begonnen met psalm 98 vers 1 en 3, *Zingt, zingt een nieuw gezang den Here*. Een mooier en toepasselijk psalm kon niet gespeeld worden op het nieuwe kerkorgel.

Het bespelen en de klanken van het nieuwe orgel werden in de pers als volgt omschreven: *Machtig mooi ruischten toen de accoorden langs het kerkgewelf*.

Na de rampzalige brand was alles weer goed gekomen. Nu na 100 jaar is het thans zeer gewaardeerde kerkgebouw nog steeds in gebruik. Dit werd in 1937 uitgebreid met een jeugd of verenigingsgebouw, kreeg in de jaren na de Tweede Wereldoorlog schitterende kerkraden, in 1970 een nieuw orgel en in 2006 een nieuw interieur.

Jan Morren

Geraadpleegde bronnen:

Kranten artikelen in het Haarlemsch Dagblad en de IJmuider Courant uit 1916 en 1917.

Henk Reefhuis, De Dorpskerk in Santpoort, 150 jaar in vogelvlucht, Santpoort 1994.

Jan Morren, Kastelen en buitenplaatsen, deel 1 Santpoort, Velsen 2005.

Joke van der Aar, Siebe Rolle, Santpoort, twee dorpen in de schaduw van Brederode, Haarlem 1991.

Psalm en gezangboek uit 1936, collectie mevrouw A.M.C. Morren de Noord, Velsbroek.

Foto archief Gerrit Out, Santpoort-Noord.

Noord-Hollands archief, Haarlem

